

ČASOPIS ZA KULTURU HRVATSKOGA KNJIŽEVNOG JEZIKA
IZDAJE HRVATSKO FILOLOŠKO DRUŠTVO
GOD. 44., BR. 3., 81.–120., ZAGREB, VELJAČA 1997.

DEKLARACIJA – MEĐAŠ DVAJU RAZDOBLJA

Stjepan Babić

O deklaraciji o nazivu i položaju hrvatskoga jezika već je toliko pisano i govoreno da se jedva može reći što novo bez posebnih istraživanja i proučavanja cjeline zbivanja u kojoj se dogodila. Međutim povodom 30. obljetnice njezina potpisivanja i izlaženja u javnost dobro se podsjetiti na njezino značenje jer treba da smo svjesni da ono nije maleno koliko nam se god činilo da je sada, u novim prilikama, mnogo izgubila od svoje nekadašnje važnosti. Kad se danas čita, može se mnogima učiniti nevažnim pa čak i banalnim tekstom. Sjetimo se samo njezina početka:

Višestoljetna borba jugoslavenskih naroda za nacionalnu slobodu i socijalnu pravdu kulminirala je revolucionarnim preobražajem u razdoblju od 1941 - 1945. Tekovine Narodnooslobodilačke borbe i socijalističke revolucije omogućile su svim narodima i narodnostima u Jugoslaviji da uđu u novu fazu njihova povijesnog postojanja. Oslanjajući se na temeljna načela socijalizma o pravu svakoga čovjeka da živi slobodan od svake podjarmljenosti i o pravu svakog naroda na potpun suverenitet i neograničenu ravnopravnost sa svim drugim nacionalnim zajednicama, Slovenci, Hrvati, Srbi, Crnogorci i Makeдонci formirali su federativni savez, sazdan od šest socijalističkih republika,

kao jamstvo te uzajamne ravnopravnosti, međusobnog bratstva i socijalističke suradnje.

Iako to danas može djelovati odbojno, ipak i tu ima načelnih riječi neprihvatljivih za vrijeme u koje su izrečene kao što su npr. riječi "o pravu svakog naroda na potpun suverenitet i neograničenu ravnopravnost", a ako nam se sve čini pukom frazeologijom, valja znati da je ta frazeologija nekad bila potrebna da se može izreći bit problema s nadom da će uspjeti postići svrhu za koju je Deklaracija rađena.

Ne bih ovdje ulazio u sva gledišta s kojih Deklaraciju možemo promatrati, zaustavit ću su prvenstveno na njezinome jezičnome značenju, i to s jednoga posebnoga gledišta.

Da bi bilo jasno što Deklaracija zapravo znači, valja izričito reći da za sve nevolje koje je hrvatski narod prošao u posljednjih stotinjak godina, nisu nam u svemu krivi samo Srbi, nego smo za dobar dio njih krivi i mi sami. Za posljedice unitarističkih nasrtaja na hrvatski jezik i nevolje koje su iz toga proizlazile, krivi su jednim dijelom i Hrvati. Naime, iako smo davali žestok otpor unitarističkima nasrtajima, on nije uvijek bio onako odlučan kakav bi trebao biti. Bilo je i trenutaka popuštanja jer nismo bili svjesni opasnosti u koju ulazimo, mislili smo da ćemo nekim postupcima postići veću znanstvenost u određivanju jezične norme, a kad smo donekle i bili svjesni, postupali smo u dobroj vjeri da će ujednačivanje biti ravnopravno i da će se unatoč svemu posebnost hrvatskoga književnoga jezika održati. Zajedničkim pravopisom, rječnikom i nazivljem i političkim nastojanjem Srbi su jasno pokazali dokle žele ići i time prije Domovinskoga rata otvorili oči mnogim Hrvatima. I Deklaracija je izraz te jasne spoznaje. Ona je kamen međaš u povijesti hrvatskoga jezika, kraj hrvatskomu unitarističkomu razdoblju koje ima točno određen početak i svoj kraj.

Početak nije u hrvatskome preporodu jer iako je unitaristička crta u njemu bila jako naglašena, ona je bila sasvim drugačije naravi.

Prvo, ona je bila u sklopu jedne općeslavenske ideje da se u slavenskome svijetu ostvare četiri književna jezika, ruski, poljski, češki i južnoslavenski, ilirski.

Drugo, hrvatski ilirski pokret svojim određenjem hrvatskoga književnoga jezika značio je zapravo nastavak dotašnjega hrvatskoga književnoga jezika koji je već bio izgrađen izvan kajkavskoga područja, a koliko je u nekim pojedinostima bilo novo oblikovanje, ono je bilo bez misli na približavanje kojemu drugomu jeziku. Tu su misao imali samo s obzirom na hrvatsku raznolikost. Određen je samostalno u Hrvatskoj, u Zagrebu i ponuđen je drugima da ga prihvate ili odbiju.

Ponuđen oblik nije prihvatio ni jedan južnoslavenski narod pa ni Srbi. Svi su oni išli svojim putem nastojeći zadovoljiti svoje narodne potrebe. Ilirskomu

liku hrvatskoga jezika kraj je došao porazom zagrebačke filološke škole. Prema tome hrvatski preporodni unitarizam nipošto se ne može smatrati početkom onoga hrvatskoga unitarizma kojemu je Deklaracija kraj.

Početak je toga drugoga i sasvim drugačijega hrvatskoga jezičnoga unitarizma, koji nam je donio goleme nevolje, zapravo onaj unitarizam koji je za hrvatski književni jezik prihvaćao karadžićevsko oblikovanje štokavske književne osnovice, kojim se hrvatski književni jezik oblikuje tako da se što više približi srpskomu, da Hrvati u stvarnosti prihvate srpski književni jezik. To je išlo u takvoj mjeri da su Srbi govorili kako su Hrvati od njih uzeli svoj književni jezik. Početak se toga nastojanja može jasno označiti dolaskom Đure Daničića u Zagreb. On je pozvan u Zagreb 1866., došao je 1867., točno stotinu godina prije Deklaracije pa je upravo njegov dolazak u Zagreb početak hrvatskoga jezičnoga unitarizma. Taj je unitarizam jedan vrhunac dosegao u djelovanju hrvatskih vukovaca, kojemu je najjači izraz Maretićeva Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnoga jezika.

Hrvati iz toga nisu povukli potrebne zaključke, nego su u novim prilikama nastavili istim unitarističkim putem, u jednom smislu i gorim. Novi se unitaristički vrhunac očitovao u Novosadskome dogovoru, u izradi i izdavanju zajedničkoga Pravopisa hrvatskosrpskoga/srpskohrvatskoga književnog jezika i prvih dviju knjiga R(j)ečnika hrvatskosrpskoga/srpskohrvatskoga književnog jezika. Ta su djela jasno pokazala na kako smo se niske grane spustili jer je obilje popuštanja Matice hrvatske Matici srpskoj i srpskim zahtjevima doseglo danas nerazumljivu širinu.

Ta su djela mnogima jasno pokazala kamo Srbi ciljaju na jezičnom području i srpska su presezanja ujedno djelovala tako da su se hrvatskim kulturnim djelatnicima na području jezika i oko njega oči do kraja otvorile prije trideset godina i tad su u Matici hrvatskoj pripremili Deklaraciju o imenu i položaju hrvatskoga jezika znajući da ona ima veću važnost od svoga povoda. Iako je formalno bila samo dopis Saveznoj skupštini da se promijeni jezična formulacija u Ustavu SFRJ, Deklaracijom su hrvatski filolozi i književnici rekli odlučni NE! najprije sebi samima da se unitarističkim putem ne smije dalje nastaviti, da taj put jednom zauvijek treba prekinuti, zatim su jasno rekli cijelomu hrvatskomu narodu kako je taj put za nas poguban, a onda su rekli NE! Komunističkoj partiji SRH i SFRJ, konačno i svim Srbima. Bilo je to zaista povijesno NE, kamen međaš i u hrvatskoj politici općenito, a u hrvatskoj jezičnoj politici posebno.

Protivnici hrvatskoga jezika, hrvatske ravnopravnosti, a time i hrvatske slobode tako su to i shvatili i zato su pokrenuli u političkome životu komunističke Jugoslavije besprimjernu hajku. No Hrvati su tu hajku izdržali i prekalili se u jednoj bitci koja je samo naizgled doživjela poraz. Čak je i dio hrvatskih komu-

nista shvatio njezinu poruku i njezino značenje i već je 1972. u Amandmane na Ustav SRH ušao naziv hrvatski književni jezik, a 1974. godine i u Ustav SRH.

Pojedini Srbi upozoravali su da prihvaćanje toga naziva znači ostvarenje zahtjeva iz Deklaracije, ali je njihov glas bio slab da išta promijeni. U bitku za promjenu s hrvatske strane žestoko se ušlo 1985. godine kad je Stipe Šušteršič ocijenio da bi mu promjena toga naziva donijela velike poene na jugoslaven-skome planu, ali je i za njega bilo već kasno, makar je tada bio veoma moćan, ideje iz Deklaracije toliko su ušle u svijest hrvatskoga naroda da ni sastav hrvatskoga Sabora izabran prema mjerilima komunističke političke podobnosti nije bio pripravan da se podredi Šušteršičevim željama.

Kad je 1989. u hrvatskome Saboru propao zahtjev za promjenom ustavne odredbe o jeziku, tada su neki srpski intelektualci stali dokazivati kako oni i nisu bili protiv zahtjeva iz Deklaracije, nego su je prihvatili svojim Predlogom za razmišljanje koji su izdali za deklaracijskih dana. Međutim, to je još jedna od srpskih prijevara. Naime Predlog za razmišljanje formalno znači prihvaćanje Deklaracije, ali kako su znali da Predlog neće i ne može biti prihvaćen, tako su znali da neće biti prihvaćena ni Deklaracija. Zato su ga i napisali. No time zalazim u jednu problematiku koja traži šira obrazlaganja pa je ovom prilikom dovoljno i toliko da se naznači kako su važnosti Deklaracije bile svjesne obje strane. Budući da je Deklaracija pobijedila i prije potpune hrvatske pobjede, ona je pravi međaš u povijesti hrvatskoga jezika i zavrijedila je da je se uvijek sjećamo.

Ona je međaš u politici općenito i jezičnoj politici posebno, tu je imala veliku ulogu, jer ulazak naziva hrvatski književni jezik u ustavne amandmane 1972. i u Ustav SR Hrvatske velika je prekretnica, ali je Deklaracija međaš i u konkretnom radu.

Prvo, prekinut je s hrvatske strane rad na R(j)ečniku hrvatskosrpskoga/srpskohrvatskoga književnog jezika, novosadski pravopis u praksi je trpljen, ali se razmišljalo o izradi posebnoga hrvatskoga pravopisa i čim su prilike dopustile, on je i izrađen 1971. godine. Iako nije uspio zaživjeti, ipak je postao značajan u tome smislu što se poslije njega nije više moglo pomišljati na zajedničku doradu i izdavanje novosadskoga. Bilo je zajedničkoga pravopisnoga rada, ali samo u proučavanju pravopisne problematike, ali bez pomisli i mogućnosti na zajedničku izradu novoga pravopisa.

Važan je bio i prekid rada na zajedničkome nazivlju jer da je on ostvaren u smjeru koji je postavljen u novosadskome pravopisu, to bi najviše naškodilo posebnosti hrvatskoga književnoga jezika.

Odmah poslije Deklaracije nastao je i preokret na leksičkome području. Napuštene su riječi *tačka*, *tačno* i *tačnost*, a s njima i mnoge druge tuđice ili riječi koje su imale srpsko obilježje jer je hrvatska jezična struja snažno krenula

Šulekovim, Dapčevim i Ladanovim smjerom. Najviše se to osjetilo na području književne kritike i kulturne publicistike pa je npr. *muzika* ustupala mjesto *glazbi*, *kompozija skladbi*, *kompozitor skladatelju*, stala se naglo širiti riječ *tijek* i *sl*. To je imalo takvu snagu da je počelo zadirati i u društveno i državno područje. *Fond za naučni rad* zamijenjen je *Fondom za znanstveni rad*, čak je i *saobraćajna dozvola* službeno promijenjena u *prometna dozvola*. Da se u to dobije cjelovit uvid, bit će potrebna posebna istraživanja, ali je spomenuto dokaz da je već i prije potpune hrvatske slobode učinjeno mnogo na vraćanju hrvatskoga književnoga jezika svojim korijenima i svojem pravom toku. On je do Deklaracije usmjeravan jednim smjerom, a od Deklaracije drugim. Prema tome Deklaracija je u svemu kamen međaš, označuje kraj jednoga razdoblja i početak drugoga, zavrjedila je dakle da je uvijek imamo na umu, a ne samo o obljetnicama.

Sažetak

Stjepan Babić, sveuč. prof. u m., Zagreb
UDK 800.853(091):808.62, pregledni članak,
primljen 16. 1. 1997., prihvaćen za tisak 27. 1. 1996.

A Milestone Declaration

The Declaration on the name and status of the Croatian language, adopted in 1967 by eighteen Croatian scientific and cultural institution, meant a break with linguistic unitarianism aimed at merging two separate languages, Croatian and Serbian, into one – Serbo-Croatian – in fact, Serbian. The Declaration was a ringing NO from the Croatian side to the unitarian efforts of previous periods, which makes it a milestone in the history of Standard Croatian.

TRI DESETLJEĆA POSLIJE

Dalibor Brozović

Prošlo je već trideset godina od donošenja, prihvaćanja i objavljivanja "Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika" u ožujku godine 1967. Očito je kako je to proteklo razdoblje sada već zaslužilo ozbiljan, iscrpan, sustavan i dokumentiran osvrt i sigurnu, pouzdanu ocjenu. Na veliku žalost svih nas valja ustvrditi kako za to još uvijek nema pravih uvjeta. Naime, u povijesti svakoga naroda malo je odsudnih događaja istodobno i kulturnoga i političkog nacionalnoga značenja što se mogu uspoređivati s izvanrednom važnosti Deklaracije za hrvatski narod, ali ni hrvatska historio-